

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У ПРАКТИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Криміналістика, як наука, існує вже більше ста років. Історії її становлення та розвитку приділяли багато уваги відомі вітчизняні, і зарубіжні вчені-криміналісти. Серед них Белкін Р.С., Іщенко А.В., Крилов І.Ф., Салтевський М.В., Торвальд Ю. та інші.

Процес зародження і розвитку використання спеціальних знань у практиці розслідування злочинів на території України вчені-криміналісти поділяють на три етапи. [1, с.35-40; 2, с.51-54]

Перший етап пов'язують з появою і розвитком наукових знань криміналістики, визначенням її предмету, завдань, системи та створенням перших судово-експертних установ. Цей період припадає на кінець ХІХ – початок ХХ століття. Зокрема, у Києві, Одесі, а згодом і у Харкові відкриваються кабінети науково-судових експертиз, формується наукова школа вітчизняних вчених-криміналістів. Найбільше відомими серед них є - М.С. Бокаріус, В.І. Фаворський, С.М. Матвеев, М.П. Макаренко, В.О. Вахліс та ін. Розробляються перші методика з дослідження речових доказів, запроваджуються в експертну практики технічні засоби з виявлення, фіксації та дослідження слідів і матеріальних об'єктів. Виходять в світ перші наукові монографії, журнали та довідники, присвячені науковим проблемам розкриття злочинів. Закінчується перший етап на початку тридцятих років руйнацією старої системи державності.

Другий етап пов'язаний з відновленням господарства України у складі СРСР, уведенням НЕПу. Кабінети науково-судової експертизи перетворюють на інститути науково-судової експертизи. На дослідницьку роботу приходять нове покоління вчених-криміналістів – М.М. Зюський, С.М. Потапов, М.М. Бокаріус, С.І. Тихенко, Б.Р. Киричінський, С.Д. Каплан, Є.Ф. Развадовський та ін. Розвиваються теоретичні та практичні положення криміналістики та судової експертизи.

Третій етап розвитку криміналістики в Україні починається після Великої Вітчизняної війни з відновлення діяльності інститутів судових експертиз. У 1969 році засновується Львівське відділення Київського НДІСЕ. Наприкінці 40-х – початку 50-х років в системі правоохоронних органів створюються науково-технічні відділи, які покликані впроваджувати досягнення науки і техніки у боротьбу із злочинністю. Нове, післявоєнне покоління вчених криміналістів розпочало активну роботу з подальшого розвитку теоретичних та практичних основ криміналістики та судової експертизи. Серед вітчизняних вчених найбільш відомі Л.Ю. Ароцкер, Б.Р. Бергер, М.М. Зюський, В.К. Лисиченко, М.В. Салтевський, Є.М. Світлаков, М.Я. Сегай, Т.Ф. Шаркова; російських - Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, Є.І. Зуєв, Б.М. Комаринець, С.П. Мітрічев, О.Р. Шляхов та багато інших. Для підтримки наукової дискусії та впровадження нових досягнень науки і техніки у практику в системі експертних установ міністерства юстиції та міністерства внутрішніх справ щорічно проводяться всесоюзні науково-практичні конференції, виходять в світ профільні монографії та наукові збірники. Підприємства починають серійно випускати відповідну техніку з пошуку, фіксації та дослідження слідів та матеріальних об'єктів.

Проаналізувавши історію розвитку криміналістики та судової експертизи доходимо висновку, що третій етап закінчується розпадом СРСР і починається наступний етап. –

четвертий. Він прийшовся на роки розбудови України як незалежної держави. Поштовх новому етапу розвитку використання спеціальних знань у розкритті злочинів надали не тільки завдання розбудови нової незалежної держави, але й швидкий розвиток науково-технічного прогресу, потреба зміни застарілого законодавства, нові форми соціальних відносин тощо. Характерними рисами формування четвертого етапу, на наш погляд, є:

1. Прийняття Закону України «Про судову експертизу» від 1994 року. Цей закон визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.[3, с. 232]. Цей закон є базовим законом про судово-експертну діяльність, яка водночас, являє собою не тільки предмет правового регулювання, а й об'єкт пізнання науки про судову експертизу – судової експертології, котра є віддзеркаленням у наукових принципах, поняттях і закономірностях свого об'єкта – судово-експертної діяльності [4, с. 740-762]

По великому рахунку, Закон «Про судову експертизу» відкрив нову сторінку у правовому забезпеченні судово-експертної діяльності. Він законодавчо визначив статус судового експерта, створив реєстр судових експертів, визначив організаційно-управлінські та науково-методичні функції судово-експертної діяльності. Прийняття даного Закону започаткувало прийняття аналогічних законів Республікою Казахстан (1997), Азербайджанською Республікою (1999), Росією (2001) [5, с. 4].

2. Значне розширення судово-експертних установ та їх філій. За перші роки незалежності створено судово-експертні установи в Державній прикордонній службі України. Львівське відділення Київського НДІСЕ перетворено в самостійний інститут. Додатково були відкриті Донецький, Дніпропетровський та Кримський НДІСЕ і 12 філій у інших областях. У 1992 році МВС України створює Криміналістичний центр, який у 1998 році перетворюється на Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр з відповідними підрозділами у областях, містах та районах. Експертно-криміналістичне відділення або відділ стає невід'ємним структурним підрозділом кожного районного відділу внутрішніх справ.

У дев'яностих роках минулого століття Державна митна служба України створює Центральне митне управління лабораторних досліджень та експертної роботи, та п'ять регіональних експертних лабораторій. Хоча дані установи і не мають статусу судово-експертних установ, їх наукова та технічна потужність заслуговує на увагу.

3. Поступове відокремлення судової експертизи від криміналістики. Починаючи з 50-х років минулого століття серед вчених-криміналістів постійно іде дискусія про самостійний характер предмету судової експертизи. У 1979 році виходить в світ монографія О.Р. Шляхова «Судебная экспертиза: организация и проведение». В даній роботі професор виклав поняття, структуру та розвиток судової експертизи, систему і функції експертних установ та організаційно-правові засади їх діяльності, дав характеристику процесу експертного дослідження, структуру висновку експерта, рекомендації з підвищення якості його доказового значення. В той же рік з'являється у світ навчальний посібник А.І. Вінберга та Н.Т. Малаховської «Судебная экспертология» де були висвітлені загальні теоретичні та методологічні проблеми судових експертиз [6, 7] Данні роботи стали відправними у формуванні судової експертизи у самостійну науку. З кінця дев'яностих років юридичні факультети включили дану дисципліну у навчальні плани підготовки юристів. За останнє десятиліття у світ вийшли учбові посібники з

судової експертизи та судової експертології таких українських вчених, як М.Я. Сегая, Н.І. Клименко, М.Г. Шеремета, М.Г. Щербаковського, В.Г. Гончаренка та інших.

4. **Значне збільшення працівників судово-експертних установ.** Розширення судово-експертних установ спричинило потребу у збільшенні судових експертів. Кількість експертів-криміналістів тільки в системі МВС за перше десятиліття незалежності України збільшується у п'ять разів. Аналогічна ситуація відбувається і в інших державних установах, на які покладено проведення судової експертизи.

5. **Відкриття факультетів з підготовки національних кадрів з судової експертизи.** Стаття 11 Закону «Про судову експертизу» визначила відповідні вимоги до судового експерта: особа повинна мати відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройти відповідну підготовку, та мати кваліфікацію (свідомство) судового експерта з певної спеціальності. Отже збільшення судових експертів в рази та вимоги до його кваліфікації, а також потреби судочинства у науково-правовому забезпеченні доказової бази обвинувачення та захисту особи в суді поставили завдання про відкриття відповідних учбових закладів з підготовки судових експертів. Так, у 1992 році на базі Київської вищої школи міліції ім. Ф.Е. Дзержинського відкрито факультет з підготовки експертів-криміналістів. Згодом, аналогічні факультети були відкриті у Донецькому інституті внутрішніх справ та Луганському державному університеті внутрішніх справ ім. Э. О. Дідоренка.

6. **Поява нових видів судових експертиз.** Зміни суспільних відносин, швидке зростання комп'ютерних технологій, розвиток правового захисту громадян, послужили умовою народження та впровадження в експертну практику нових видів судових експертиз. Серед них найбільш затребувані – судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності, комп'ютерно-технічні експертизи, вибухотехнічні експертизи, деякі види автотехнічної, безпеки праці, фоноскопічної, мистецтвознавчої експертизи та багато інших. Правове життя диктує свої вимоги, що породжує все нові і нові види досліджень.

7. **Розвиток науково-технічного забезпечення проведення судової експертизи.** За останні десять - п'ятнадцять років технічне забезпечення процесу пошуку, фіксації, вилучення та дослідження речових доказів піднялося на дуже високий рівень. Результати досліджень, на які раніше експерти витрачали дні і навіть тижні, сьогодні, за допомогою сучасної техніки і технологій вирішуються упродовж годин і навіть хвилин.

На завершення слід зазначити, що четвертий етап процесу становлення та розвитку використання спеціальних знань у кримінальному провадженні характеризується стрімким і комплексним впровадженням досягнень науки і техніки для виконання завдань кримінального провадження.

Література:

1. 1. Клименко Н.І Судова експертологія: Курс лекцій: Навч. посіб. Для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.І. Клименко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре, 2007. – 528 с.
2. 2. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник / М.В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.
3. 3. Закон України «Про судову експертизу». – ВВР України, 1994 р., №28, Ст.232.
4. 4. Сегай М.Я. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність. / М. Сегай // Вісник академії правових наук України. – Х. : Право, 2003. - №2 (33) - №3(34). – С. 740-762.
5. 5. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. Посіб. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 400 с.

6. 6. Шляхов А.Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / А.Р. Шляхов. - М. : Юрид. лит., 1979. - 168 с.

7. 7. Винберг А.И. Судебная экспертология / А.И. Винберг, Н.Т. Малаховская. – Волгоград : НИРИО, 1979. - 181 с.